

NEDEN “KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI”?

Why “Cultural Studies”?

Bilindiği üzere, Milli Folklor, 2006 yılının ilk sayısı olan 69. sayıdan itibaren, “Uluslararası Halkbilimi” olan alt adını “Uluslararası Kültür Araştırmaları” şeklinde değiştirmiştir. Bu değişiklik kimi meslektaş ve okurlarımızın tepkisini çekti ve değişikliği doğru bulmadıklarını söylediler. Kimi meslektaş ve okurlarımız ise, bunu gerekli ve önemli gördüklerini açıkladılar. Derginin alt adı ve bir anlamda geleceği üzerinde yürütülen bu tartışmalar, gerek sahiplenme gerekse entelektüel düşünce üretimi açısından kuşkusuz önemlidir ve daha da alevlenerek sürdürülmelidir. Ayrıca bir ara cümle olarak söylemek gerekirse bu tartışmalar, dergiyle sınırlı kalmamalı ve ülkemizdeki kimi sosyal ve beşeri disiplinlerin kendilerini ve varlık nedenlerini, bilgi üretimi bakımından toplumsal etkinlik ve işlevsellik açısından yeniden gözden geçirmeleri süreçlerini de doğurmaktadır.

Yürütülen tartışmalardan hareketle derginin editörü olarak, alt adımızdaki değişikliğin nedeni üzerinde biraz daha açıklama yapmamız gerektiği kanısına vardım. Kuşkusuz bu değişikliğin öyküsü, “folklor” teriminin doğuş ve yaygınlaşma öyküsüyle koşuttur. W. John Thoms’a kadar, “popüler edebiyat” veya “popüler antikite” veya benzeri terimlerle tanımlanan alan 1846 yılından itibaren “folklor” olarak adlandırılır. Bu yeni bilim, 19. yüzyıldan başlayarak insan ve kültürü “uygarlık” durum ve düzeylerine göre araştıran bir kaç sosyal ve beşeri disiplinin içinde -simgesel bir anlatımla söyleyecek olursak- “sözlü ve köylü” alanda kendine yer bulabildi. İnsanlık tarihinin ve uygarlıklarının, Avrupa uygarlığının, ilkel-lerin, barbarların ve doğu uygarlıklarının “uygarlık” açısından “yazı” ve “kent” odaklı olarak “derece”lendirilmesi temeline dayanan Avrupa mantığı, yine simgesel bir anlatımla söyleyecek olursak, “ilkel”i ara-

tırmak için antropoloji, köylüyü araştırmak için folklor, kentliyi araştırmak için sosyoloji disiplinlerini ortaya çıkarmıştır. Yazı ve kent vurgusuna dayanan, bunların varlığı ve yokluğu ile kültürleri derecelendiren bir mantığın 19. yüzyılda işlemesi mümkündür. Çünkü, “sözlü kültürler”, “klanlar”, “köyler”, “kentler” temelinde oluşturulan uygarlık kategorileri, yer yüzünde bol miktarda kendilerine örnekler bulabiliyordu. 19. yüzyılda bilimsel kategorilerin ne şekilde oluştuğunu görmek açısından Alan Dundes’in şu çizelgesine bakılmalıdır:

Vahşi veya İlkel	Halk veya Köylü	Medeni veya Seçkin
Yazı Öncesi	Taşralı	Okur Yazar
(veya Yazıyı Tanmayan)	Cahil	Şehirli
	Alt Tabaka	Yüksek Tabaka

Kültürleri derecelendirerek tanımlama ve bu derecelendirmeye yönelik disiplinler oluşturma bakımından E. Taylor’un 19. yüzyıldaki “ilkel kültür” tanımı önemlidir. C. Lévi-Strauss’un “Yaban Düşünce”si, 19. yüzyıldaki bu keskin tanımlamayı yumuşatmış ama ortadan kaldırmamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletlerin etkinleşmesi, bu süreçte kendilerine “ilkel” denilen bir çok kültürün yeni ulus devletler kurarak kentler yaratan çağdaş organizasyonlara dönüşmesi, “ilkel” veya “vahşi” kültür sözlerinin yeniden sorgulanmasına ve dolayısıyla bu paradigmaya dayanan disiplinlerin gözden düşmesine neden oldu. Bu yaklaşımların zirveye ulaştığı bir dönemde ortaya çıkan J. Goody’nin “Yaban Aklın Evcilleştirilmesi”, benim okuyuşuma göre, 19. yüzyılın “yazı ve kent” temelli bütün uygarlık kategorilerini sarsmıştır veya sarsmalıdır. Batı entelektüeli esasen uzunca bir zamandır, sosyal bilimlerdeki tıkanmadan söz ediyordu. Gül-

benkyan Vakfı'nın "Sosyal Bilimleri Açın" manifestosu bu bakımdan önemlidir. Nitekim, bu süreçte başta ABD olmak üzere bir çok ülkede "Halk Yaşamı", veya "Kültür Araştırmaları" gibi yeni bölümler veya kürsüler kuruluyor, geleneksel disiplin adlarının kullanımından bilinçli olarak kaçınılıyordu.

Sovyet Rusya'sında "işçi folkloru" yaklaşımlarıyla sınırlı olarak kentin varoşlarına gelen halkbilimi, "köyler yok oluyor, folklor ölüyor" kaygısını, "kent folkloru" veya "kentsel grup folkloru" terimiyle aşmaya çalışırken, ilkeller üzerine yürüttüğü çalışmalarda burnundan kıl aldırmayan kültürel antropoloji, adeta yüzyıllık birikimine 1970'lerden sonra sırtını dönerek "kent antropolojisi" veya "sosyo-kültürel kent antropoloji" terimleriyle çağdaş kentin çöp bidonlarında "kentsel tüketim modelleri"ni aramaya yöneliyor ve bir anlamda "ölü kültürler" disiplini olmaktan kurtulmaya çalışıyor.

Bütün bunlar, J. Goody'in dediği gibi artık araştırarak "ilkel" veya "köylü" kalmadığına, "ilkel" veya "yap-takçı" diye küçümsemenin çocuklarının "entelektüel" veya "mühendis" olarak, -19. yüzyıl evrimcilerin geçirilmesini zorunlu gördüğü binlerce yılın aksine- yarım yüzyılda "evrim" geçirdiğine, bir başka söyleyişle bu gruplar bir biçimde "kent"leştiğine göre, bu disiplinlerin de araştırdığı alanlarla birlikte bu yeni kente taşınması gereksinimsel bir süreçtir. 19. yüzyılda kentsel kültürün bilimi olarak doğan sosyoloji, günümüzde kendini gittikçe istatistik ve matematikle ilişkili grafiklerle tanımlamaya başladığına göre, çağdaş kent insanını gruplar ve kodlar oluşturarak kültür ve sanat yaratan veya tüketen bir varlık olarak araştıran bir disiplinin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu disiplinin kültür antropologlarının evrimsel, halkbilimcilerin tarihi yeniden kurmacı 19. yüzyıl yaklaşımlarının yeni kente taşınması şeklinde olamayacağı kolaylıkla öngörülebilir.

Nitekim, kültürel antropoloji, etnolo-

ji, etnografya ve folklor disiplinleri ve bu disiplinlerin çalışanları son yıllarda bütün dünyada entelektüel tartışmaların ve kamu yönetiminin ilgi odağı olmaktan çıkmış, bu disiplinlerin parça parça dokunduğu konular, yüzyılın gereksinimlerine göre daha farklı yöntemlerle ve sunumlarla başka disiplin uzmanlarınca güncelleştirilmiştir. Günümüzde, adlarını saydığım bu disiplinlerin yanına yeni yüzyılın yeni disiplinlerini katan ve kültür endüstrisinin olanak ve beklentilerini dikkate alan bir "disiplinler arası" kültür çalışması modeli ortaya çıkmıştır. Bu model, son yıllarda bazı ABD üniversitelerinde "Kültür Araştırmaları" adıyla bölümleşmiş, Avrupa'da "Kültür Bilimi" kavramı yadsınmayan bir sosyal ve beşeri bilim üst çatısı olarak kurumlaşma yoluna girmiştir. Geleneksel kültürel antropolojinin bir alt dalı olan "lengüistik", üniversitelerde "dil bilimi" olarak bağimsızlaştığı gibi, örneğin Türk üniversitelerinde edebiyatla bütünleşerek "Dil ve Kültür" bölümlerinin doğmasını sağlamıştır. (Amerikan Dili ve Kültürü vb.)

UNESCO tarafından üye ülkelerin hemen hemen tamamından alan uzmanlarının da bilimsel katkısıyla hazırlanan ve 2003 yılında imzalanan ancak hazırlık öyküsü 1972 yılına kadar giden Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, bilinçli bir şekilde "antropoloji", "etnoloji", "etnografya" ve "folklor" terimlerine yer vermemiştir. Bu sözleşmenin hazırlık aşamasında UNESCO 1989 yılına kadar konuyu "folklor ürünlerinin korunması" olarak tanımlarken, bu tarihten sonra bu tanımlamayı tamamen terk etmiş ve "sözlü ve somut olmayan" ifadesini kullanmaya başlamıştır.

"Kültürel antropoloji", "etnoloji", "etnografya" ve "folklor" disiplinleri, doğdukları ve geliştikleri dönemdeki paradigmaların günümüze yansıyan simgesel ağırlığı altında kalmış, alan uzmanlarının "kent" temelli güncelleme çabaları son tahlilde başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu disiplinler, yeni çağın gençliği tarafından "eskinin

bilimi” veya “nostaljik” çalışma alanları –daha da önemlisi UNESCO’nun koruma bilinci dışında- işlevsiz olarak algılanmışlardır.

Diğer yandan bu disiplinlerin öteden beri yapıla gelen tanımları, ciltler dolduracak yapıtlara dönüşmüştür. Neredeyse, bu yapıtları okumak ve anlamak bile başlı başına bir uzmanlık alanı veya önemli bir ders konusu haline gelmiştir. Bu dersler okunduğu zaman da görülmüştür ki, tanımların çoğu disiplinlerden birini öne çıkarmış, diğerlerini kendi alanı içindeki kimi ayrıntıların çalışıldığı alan olarak tanımlamıştır. Bu ölçütlerin yeterli olmadığı yerlerde ise ürünler veya incelenen grubun uygarlık düzeyi disiplinin varlık nedeni olarak öne çıkarılmıştır.

Günümüzde ilkel yoksa, köylü yoksa, ilkel kültür veya modern kültür ayrımını geçerli veya gerekli kılabilecek siyasal ortam yoksa, yüzey kültür çalışmaları ile evrimi açıklamak “düzeysizlik” ve başka ulusları aşağılamak olarak anlaşılıyorsa, mitlere ve masallara bakarak tarihi yeniden kurmak ve kurgulamak modası geçmiş bir yöntemse, ilkel veya köy romantizmi ve onların kültürlerinin saf ve temiz olduğu sanısını bizzat bu alanda yapılan araştırmalar derinliksiz ve boş bir varsayım olarak görüyorsa, 1970’lerden sonra her sosyal ve beşeri bilim kendini ilkel veya köylü, sözlü veya kentli bütün alanlardaki kültürleri araştırmakla görevli sayılıyorsa, bu disiplin adlarını ayrı ayrı kürsü ve bölümlerde ve daha da önemlisi bilimsel açılım gerekçeleriyle korumaya neden devam ediyoruz?

Yoksa, Osmanlı hattatları üzerine söylenen “işlerinden olma korkusuyla matbaasının Türkiye’ye gelmesini uzunca bir süre engellediler” efsanesi, üniversitelerde sosyal ve beşeri bilimler bağlamında yeniden mi üretiliyor?

“Kültür Araştırmaları” terimi, kültürel antropoloji, etnoloji, etnografya ve folklor gibi 19. yüzyıl bilim paradigmasının doğurduğu ve “ilkel”, “köylü”, “kentli” veya “sözlü” ve “yazılı” toplum kategorilerine

vurgu yapan disiplinlerin 20. yüzyılda hızla ortaya çıkan kentleşme ile yok olan alan farklılıklarını gören ve bunların yarattığı kimi olumsuz kategorileri ortadan kaldıran bir zorunluluk olarak belirlemektedir. Kültürün korunması kavramı, UNESCO çatısı altında “Somut Olmayan Kültürel Miras” yaklaşımlarıyla biçimlenmiştir. Kültürün araştırılması ise, “Kültür Araştırmaları” veya “Kültür Bilimi” olarak tanımlanmaktadır. Çağdaş kentte kültürün toplumsallığı ve kodlanmışlığı, sadece halkbilimcilerin tanıdığı veya tanımladığı verilerle sınırlı değildir. Özellikle geçmişe dönük kültür araştırmalarında 19. yüzyıl paradigmasının anlamsızlığı ve geçersizliği ortadadır. Füzuli şiirlerindeki varyantlaşma ile Karacaoğlan’inkileri ayrı disiplinler içinde incelemek bugün artık gerekliliği ve geçerliliği kolay açıklanır bir yöntem olamaz. Osmanlı saray mutfağı ile Anadolu halk mutfağını iki ayrı disiplinin konusu olarak incelemek ne kadar doğrudur? İki kültürel grup arasındaki düğün geleneklerini inceleyen etnolog ile folklorcu hangi sonuçlara hangi farklı yöntemlerle varacaklardır ve bu sonuçlar günümüz insanı açısından ne değer taşıyacaktır? Etnolog düğün geleneğini, folklorcu kına türkülerini çalışır diyen 1940’lı yılların “bölüşüm” uzlaşısı, bizi 2006’nın kentinde ne kadar ikna edecek?

“Kültür Araştırmaları” terimi 200 yıllık sosyal ve beşeri bilim adlandırmalarıyla bir hesaplaşma ve geleceğe yönelik bir öneri olarak çıkmıştır. Terimin daha konuşulacak çok yönü vardır. Türk üniversitelerinin antropoloji, etnoloji, halk bilimi, halk edebiyatı gibi alanları başta olmak üzere adında “halk” ibaresi bulunan ve kuruluş mantığı ile “ilkel”, “sözlü”, “yazılı”, veya “klan”, “köy” veya “kent” vurgularını kullanan ve “kültür” üstüne çalışan bütün disiplinlerin kendilerini var oluş gerekçeleri bakımından yeniden sorgulamaları gerekmektedir.

M. Öcal OĞUZ
Yayın Yönetmeni